

Jerzy Wróblewski

Rosyjskie czasopiśmiennictwo dla dzieci i młodzieży pierwszej połowy XIX wieku

---

Studia Rossica Posnaniensia 19, 33-47

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROSYJSKIE CZASOPISMIENICTWO DLA DZIECI I MŁODZIEŻY PIERWSZEJ POŁOWY XIX WIEKU

*RUSSIAN JOURNALISM FOR CHILDREN AND YOUTH
OF THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY*

JERZY WRÓBLEWSKI

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Szczecinie, Zakład Filologii Rosyjskiej,
ul. Tarczyńskiego 1, 70-387 Szczecin, Polska — Poland

ABSTRACT. In his article the author has discussed in chronological order journals for children which were issued in Russia in the first half of the nineteenth century. The author has shown the leading role of this journalism in the development of Russian literature for children and youths.

Pierwsze czasopismo dla dzieci powstało w Niemczech¹. Inicjatorem pomysłu stworzenia wydawnictwa periodycznego dla młodocianych odbiorców był Jan Krzysztof Adelung, który w latach 1772 - 1774 wydawał „Lipski Tygodnik dla Dzieci”. Pełny jednak sukces wydawniczy odniósł dopiero jego następca Christian Weisse. Ten znany w Niemczech pisarz w latach 1775 - 1784 redaguje pismo pt. „Przyjaciół Dzieci”. Pismo to zdobyło ogromną popularność w Niemczech, a także w innych krajach. Jego wydanie polskie ukazuje się w 1789 r. „Przyjaciół Dzieci” znajduje także naśladowców. We Francji Arnold Berquin zaczyna wydawać pierwszy francuski periodyk dziecięcy zatytułowany także „Przyjaciół Dzieci”.

Powodzenie tego typu wydawnictw skłoniło znanego w Rosji działacza oświeceniowego, pisarza i wydawcę, Mikołaja Nowikowa do założenia pierwszego pisma dla dzieci w Rosji. Tak więc w 1785 r. zaczyna ukazywać się pismo „Dietskoje Cztiennije dla Sierdca i Razuma”, mające na celu „szerzenie dobrych obyczajów, wzbogacanie umysłu i kształcenie serca”. Pismo znalazło

---

¹ O tym zob.: J. Kaniowska-Lewańska, *Literatura dla dzieci i młodzieży od początków do roku 1864. Zarys rozwoju, materiały*, Warszawa 1960, s. 46.

odbiorców wśród dzieci nie tylko uprzywilejowanych warstw Moskwy i Petersburga, lecz także dzieci szlachty prowincjonalnej, urzędników i mieszczan. O ogromnej roli tego pisma świadczy m. in. literatura wspomnieniowa XIX w.² Pismo Nowikowa przetrwało do roku 1789. Na przełomie wieku XVIII i XIX w Rosji nie ukazywał się żaden periodyk dla dzieci.

Pierwszym w XIX w. czasopiśmie przeznaczonym dla tej grupy czytelników był miesięcznik Włodzimierza Izmajłowa „Patriot”. Izmajłow należał do ludzi wszechstronnie wykształconych, cieszył się też autorytetem w gronie rosyjskich działaczy oświeceniowych. Pełnił on funkcję cenzora przy uniwersytecie w Moskwie.

Pierwszy numer pisma ukazał się w styczniu 1804 roku. Trzy jego numery stanowiły tom. Ogółem ukazały się cztery tomy, a więc dwanaście numerów. Każdy numer pisma miał trzy działy. Jak stwierdza wydawca we „Wstępie” do pierwszego tomu: „Przypominamy raz i na zawsze, że ten oto dział (pierwszy) przeznaczony jest dla wychowawców, następny dla dzieci, a ostatni dla młodzieży”³. Oprócz trzech stałych działów każdy numer zawierał „Wiadomości bibliograficzne”, a poczynając od pierwszej księgi drugiego tomu (kwiecień 1804), pojawia się następna stała rubryka „Osobliwości naszego wieku”.

Pismo miało charakter wybitnie ugodowy i zachowawczy. We „Wstępie” Izmajłow przestrzega przed „złem rewolucyjnym”. Poglądy zaś społeczne, którym hołdował „Patriot”, wyraźnie uwypuklił autor w jednej z recenzji, opublikowanej w majowym wydaniu periodyku. Zarzuca on M. I. Iljinowi, którego książkę recenzuje, że ten wprowadza na scenę chłopów, u których nie ma się czego uczyć, ani języka, ani myśli. Gani pisarza za zbyt przychylny do nich stosunek, „a przecież — konkluduje — szlacheckie dzieci także służą cesarzowi i ojczyźnie”⁴. Nie szczędzi zarzutów także pod adresem wielmożów: „Na nieszczęście ludzkości, cnota jest rzadkim gościem nie tylko lepianek, lecz także pałaców. Tu nie umieją dostatecznie jej szanować, tam nie umieją jej dostatecznie przeżywać”⁵. Wierzy więc wydawca, że zmienić obyczaje może jedynie sztuka: „Wzmocnić miłością i zaufaniem związki między narodami i rządami, przestrzec rządzących przed zgubnymi skutkami niesprawiedliwości, a narody przed okropnymi skutkami samowoli; skierować ludzi ku przyjemnościom życia codziennego, łagodzącego chaotyczne namiętności; wskazać im za pomocą sztuk pięknych prawdziwe przyjemności, niezależnie od sądów,

² Р. В. Длугач, *Дети и книги (1770 - 1855)*. W: *Материалы по истории русской детской литературы (1750 - 1855)*, под ред. А. К. Покровской и Н. В. Чехова, т. I, вып. I, Москва 1927.

³ „Патриот” 1804, т. I, з. 2. Przekład fragmentów własny.

⁴ Ibid., 1804, т. 2, з. 2, s. 238.

⁵ Ibid.

zgodne ze wszystkimi okresami życia (...) — oto cel, który łączy obecnie panujących i wychowawców”⁶.

Tak więc z tą oświeceniową wiarą w kształcącą rolę m. in. literatury, Izmajłow przystąpił do redagowania pisma, aby, jak twierdzi, „umacniać w młodzieńczych sercach wszelakie dobre zasady”⁷.

W swym oddziaływaniu na młodzież wydawca szuka sprzymierzeńców, stąd pomysł pierwszego działu pisma, przeznaczonego dla dorosłych. W dziale tym redakcja dąży do prezentacji zarówno starych, jak i nowych zdobyczy pedagogiki europejskiej. Publikowane więc są artykuły F. Fenelona, J. J. Rousseau, J. H. Pestalozziego, M. Edgeworth i in. Toteż dział pierwszy stanowią wyłącznie artykuły tłumaczone z języków obcych. Wyjątkiem jest tu artykuł Izmajłowa pt. *O starym rosyjskim wychowaniu*⁸. W artykule tym autor idealizuje starą Ruś, widząc pewne podobieństwo między nią a starożytną Spartą. Swój artykuł kończy on następującymi stwierdzeniami: „Krwawy przełom naszych dni dokonany przez wybudane zło moralne powinien wreszcie przekonać nas, jak ważne jest oczyszczanie obyczajów młodzieży, hamowanie ich zapalnych umysłów oraz ustalenie zasad wychowania. Należy przyswajając sobie to wszystko, co było dobre u naszych przodków, a więc ich prostotę, obyczaje, wychowanie fizyczne, tak jak przyswoiliśmy sobie europejską naukę, sztukę oraz uprzejmość”⁹.

Dział drugi pisma niezmiennie w każdym numerze składał się z trzech utworów. Były to historyjki umoralniające, sielanki uduchotworzone oraz sentymentalne wierszyki. Tematyka tych utworów obraca się wokół zasad dobrego wychowania, dobroczynności oraz niewinnej miłości pasterek i pasterzy. Poczynając od tomu II pojawia się w rozdziale drugim artykuł *Ptasznik, czyli mały ornitolog*. W kolejnych numerach autor omawia jakiś gatunek ptaków, przeważają przy tym ptaki rodzime, europejskie. Oprócz tego w drugiej książeczce tomu II pojawił się artykuł *Lekcje gramatyki w działaniu*. Temat ten (tytuły ulegały zmianom) powtarzał się w kilku następnych numerach pisma.

Trzeci dział pisma miał tytuł: „Etyka, literatura, filozofia”. W przeważającej większości składają się nań artykuły tłumaczone z języka francuskiego i angielskiego, rzadziej niemieckiego. Wbrew tytułowi działu wydawca nie dąży do pogłębiania wiedzy młodzieży, lecz jedynie stara się kształtować ich osobowość¹⁰. Występuje więc jako troskliwy opiekun swych czytelników, który

⁶ Ibid., 1804, t. 1, z. 1, s. 9 - 10.

⁷ Ibid., s. 22.

⁸ Ibid., 1804, t. 2, z. 2, s. 3 - 19.

⁹ Ibid., s. 19.

¹⁰ O tym zob.: Н. А. Бекетова, *Очерк русской детской журналистики (1785 - 1855)*. W: *Материалы по истории русской детской литературы (1750 - 1855)*, op. cit., s. 97.

chce uchronić ich przed namiętnościami, dąży, by wiedli życie bogobojne i umiarkowane. W związku z tym przeważają tu umoralniające artykuły, opowieści oraz wiersze. Na uwagę zasługuje jedynie opowieść sentymentalna Izmajłowa *Piękna Tatiana, mieszkająca u podnóża Gór Worobiowych*¹¹, nawiązująca w swej treści do Karamzinowskiej *Biednej Lizy*.

Izmailow nie zdołał skupić wokół swego pisma liczących się pisarzy. Przeważającą więc część artykułów i utworów pisał lub tłumaczył sam. Po jednym utworze zamieścili w periodyku tacy poeci jak M. Chieraskow, W. Puszkina, D. Chwostow, P. Szalikow. Mimo to „Patriot” cieszył się pewną popularnością, odpowiadał bowiem gustom konserwatywnej społeczności Rosji. Z uznaniem doceniano periodyk w takich gazetach jak „Żurnal Rossijskiej Słowiestnosti”¹² oraz „Siewiernyj Wiestnik”¹³.

Oceniając całość miesięcznika należy podkreślić, iż „Patriot” był typowym dla początku wieku pismem dla dzieci. Charakterystyczna więc jest zdecydowana przewaga tekstów tłumaczonych, stąd prawie zupełny brak w nim specyfiki narodowej, patriotycznej. Było to piśmiśko wbrew nazwie w dużym stopniu kosmopolityczne. Nawet bowiem w rubryce „Osobliwości naszego wieku” przeważają ciekawostki zaczerpnięte z gazet zachodnioeuropejskich. Wyjątek stanowi tu niezwykle cenny dział „Wiadomości bibliograficzne”, w którym Izmajłow omawia nie tylko nowsze pozycje dla dzieci opublikowane na Zachodzie, lecz nie omija także nowości rosyjskiego rynku wydawniczego. Należy także podkreślić dbałość redaktora o poprawność językową. Wydaje się, iż „Patriot” odegrał znaczącą rolę w rosyjskiej literaturze dziecięcej. Od chwili (1789 r.), kiedy przestało ukazywać się „Dietskoje Cztiennije dla Sierdca i Razuma” Nowikowa, młodociany czytelnik rosyjski pozbawiony był swego pisma.

W ślad za próbą Izmajłowa inni działacze oświeceniowi zaczynają wydawać czasopisma dla dzieci. Poczynając od roku 1809 młodociany czytelnik rosyjski miał do wyboru kilka piśmierek dziecięcych (3 - 4).

W okresie, kiedy ukazywał się „Patriot”, pojawiło się piśmiśko „Wiesiołyj i Zabawnyj Drug Dietiej” S. Smirnowa. W swym piśmie naśladował on „Dietskoje Cztiennije” Nowikowa. Spotykamy więc przedruki z pierwszego rosyjskiego czasopisma dziecięcego, w odróżnieniu jednak od pierwowzoru, Siemionow nie zdołał nadać swemu piśmiu określonego kierunku. Toteż „Wiesiołyj i Zabawnyj Drug Dietiej” nie odegrał żadnej roli w rosyjskim czasopiśmiennictwie dziecięcym. Po ukazaniu się dwóch numerów piśmiśko przestało istnieć.

W 1807 roku na rynku czytelnicy pojawiło się piśmiśko „Drug Juno-

¹¹ „Патриот” 1804, t. 1, z. 2, s. 104 - 147.

¹² „Журнал Российской Словесности” 1805, t. X, s. 54.

¹³ „Северный вестник” 1804, nr 2, s. 136.

szeszta”. Jego redaktorem i wydawcą był Maksym Niewzorow, człowiek wszechstronnie wykształcony, absolwent wydziału prawa i medycyny Uniwersytetu Moskiewskiego, swą wiedzę pogłębił on w Lejdzie, uzyskując tytuł doktora medycyny. Na stronie tytułowej periodyku umieścił Niewzorow motto w języku łacińskim *Sine Jove nec pedem move*. W dużym stopniu motto to określa charakter pisma. Swój program sformułował on jednak w przedmowie do pierwszego numeru: „(...) podstawowy cel tego pisma polegać będzie na tym, by sprzyjać kształceniu umysłów i serc oraz w miarę możliwości, rozwijać zdolności fizyczne”¹⁴. Dalej zaś stwierdzał: „Drug Junoszeszta” będzie zawierał utwory, pobudzające u czytelników miłość Boga, Cesarza, ojczyzny i bliźniego swego.

Publikowane będą utwory dotyczące przyrody i historii, fizyki, geografii, statystyki, ćwiczeń domowych i gospodarskich, przeznaczonych dla czytelników płci obojga¹⁵.

Jak widać program ten w dużej mierze nawiązuje do programu pisma Nowikowa. Niewzorow jednak większą uwagę przypisuje tematyce religijnej. Pismo miało charakter uniwersalny, co wydawca podkreślił w roku 1812 zmieniając tytuł „Drug Junoszeszta” na „Drug Junoszeszta i Wszakich Let”. W piśmie można wyodrębnić dwa okresy: pierwszy od 1807 do 1809 i drugi od 1809 do 1815 r.

W pierwszym okresie Niewzorow skrupulatnie realizuje założenia programowe. Publikuje więc dużo ciekawych i urozmaiconych artykułów z przyrodoznawstwa, m. in. o śniegu, o rosie, o księżycu, o pszczołach itp. Niektóre artykuły mają charakter cykliczny, jak chociażby *Rozmowa nauczyciela z uczniami o rzekach* (1807, nr 5 - 6), *Rozmowa nauczyciela z uczniami o lasach* (1807, nr 6, 8). Ciekawe są także artykuły z historii powszechnej i z historii Rosji. Te ostatnie pisze przeważnie dr M. Bagriański. Mamy więc artykuły o dziejach Wiatki, ciekawostki o Piotrze I, o historii starej Rusi. Nie zapomina redakcja także o artykułach umoralniających. Uwagę zwraca cykl tzw. *Obowiązków*, np. *Obowiązki wobec Boga*, *Obowiązki dzieci wobec rodziców*, *Obowiązki rodziców wobec dzieci*, *Obowiązki panów wobec swoich sług* i in.

Znacznie mniej na łamach pisma prozy artystycznej. Jeśli takie utwory występowały, to były one przeznaczone nie tyle dla dzieci, ile dla młodzieży. Autorzy poruszali w nich tematy namiętności, hazardu, wierności małżeńskiej itp. Pismo stosunkowo dużo publikuje wierszy. Są to wiersze patriotyczne, opiewające miłość do ojczyzny, cesarza. Przeważały wzniosłe ody Niewzorowa.

W 1809 r., w styczniowym numerze, Niewzorow zamieścił taką oto notatkę: „Dotychczas współpracowali ze mną dwaj moi przyjaciele. Obecnie ogrom pracy nie pozwala im kontynuować tej współpracy (...), a jeden z nich otrzymał

¹⁴ „Drug Юношества” 1807, nr 1.

¹⁵ Ibid.

nowe stanowisko i zmuszony był opuścić Moskwę. W związku z tym muszę redagować pismo sam¹⁶.

Odtąd cały ciężar pracy redakcyjnej spoczywa na Niewzorowie. W zasadniczy też sposób zmienia się oblicze pisma. Znikają artykuły przyrodnicze i historyczne, ustępując miejsca tekstom o tematyce religijno-filozoficznej, artykułom umoralniającym, rozważaniom o Bogu i chrześcijaństwie. Tematyka religijna w latach 1814 - 1815 całkowicie zdominowała pismo.

Uwstecznianiu ulegają także poglądy Niewzorowa na literaturę. Zdecydowanie unika on literatury współczesnej, a zwłaszcza gatunków satyrycznych i komediowych. Autorzy tych gatunków to dla Niewzorowa ludzie pozbawieni zasad moralnych¹⁷. Jest on także zajadłym przeciwnikiem teatru: „(...) nie wierzę — pisze — aby moralność miała pożytek z przedstawień teatralnych. Z czystym sumieniem można stwierdzić, że ona w tych przedstawieniach przegrywa znacznie¹⁸. Z zaciekłością atakuje zwłaszcza *Zbójców* Schillera, a Wolter to dla niego „szalona furia”. Atakuje także najnowsze prądy pedagogiczne: „(...) rady naszej gazety — pisał — należy uważać za najlepszy środek prewencyjny przed różnymi szkodliwymi zasadami, które szerzą w naszej ojczyźnie modni wychowawcy cudzoziemscy¹⁹. W trosce o właściwe z jego punktu widzenia wychowanie młodzieży nawiązuje kontakty ze swymi czytelnikami, zamieszcza lub komentuje ich listy.

Tak więc „Drug Junoszewstwa” z bardzo urozmaiconego pod względem treści w pierwszym okresie przekształcił się w skostniałe treściowo oraz reakcyjne światopoglądowo pismo. Podobnie jak „Patriot” Izmajłowa, „Drug Junoszewstwa” Niewzorowa bazował na tekstach tłumaczonych lub przerabianych z języków obcych. I tu wydawca nie zdołał skupić wokół pisma uzdolnionych pisarzy. Spotykamy więc na łamach tego miesięcznika takich nieznanymi literatów, jak G. Zbojew, Aleksy Worobjow, Mikołaj Kuguszew, Michał Winogradow.

Równocześnie z pismem Niewzorowa ukazywały się trzy inne pisemka dziecięce. Przy tym dwa z nich („Drug Dietiej” i „Dietskij Wiestnik”) przetrwały niecały rok, natomiast trzeci — „Żurnał dla Dietiej” — dwa lata.

„Drug Dietiej” zaczął ukazywać się w roku 1809. Jego redaktorem i autorem przeważającej części utworów był Mikołaj Iljin. Na treść tego pisemka składały się głównie umoralniające opowieści, opowiadania, komedyjki oraz dialogi. Są to utwory naiwnie czułościowe i sentymentalne. Przeważają tłumaczenia, ale są też i utwory z kolorytem rosyjskim. Przykładem może być utwór sceniczny Iljina *Dobry syn, czyli upór chłopca rosyjskiego*. Treść na-

¹⁶ Ibid., 1809, nr 1, s. 11.

¹⁷ Ibid., 1810, nr 2, s. 123.

¹⁸ Ibid., 1811, nr 2, s. 113.

¹⁹ Ibid., 1808, nr 3, s. 113.

wiązuje do poboru rekruta. Sprawiedliwość w sztuce tryumfuje, a występek w postaci łapówkarza Capcapkina surowo został ukarany. Pismo często odwoływało się do uczuć patriotycznych.

Znacznie rzadziej publikował Iljin w swoim piśmie utwory poetyckie. Warto zwrócić uwagę na dwa wiersze A. Mierzlakowa zamieszczone w tym piśmie. Są to *Poranek* oraz *Chór dziecięcy dla malej Nataszy*. Wiersze te zyskały dość duży rozgłos.

„Żurnal dla Dietiej” pojawił się na rynku w 1813 r. Było to pierwsze pismo dziecięce publikowane w Petersburgu. Wszystkie bowiem dotychczasowe pisemka, łącznie z Nowikowowskim „Dietskijm Cztenijem dla Sierdea i Razuma”, ukazywały się w Moskwie i to przeważnie w wydawnictwie Uniwersytetu Moskiewskiego.

We wstępie czytamy, że w piśmie „(...) publikowane będą artykuły dotyczące sztuk pięknych i nauk (...), najnowsze dane statystyczne i geograficzne państwa rosyjskiego i innych państw, ważne dane historyczne o wielkich i pamiętnych zdarzeniach za panowania cesarza Aleksandra I, anegdoty i charakterystyczne osobliwości wielkich Rosjan (...)”²⁰. Zwraca więc uwagę po raz pierwszy sformułowane dążenie do związku pisma ze współczesnością. Te założenia programowe nie zostały jednak zrealizowane. Pojawiały się co prawda artykuły poruszające aktualne zagadnienia, jak chociażby artykuł w styczniowym numerze *Wyjaśnienie znaczenia miesiąca stycznia*, w lutowym — *Znaczenie miesiąca lutego* itp. Również zamieszczone były artykuły, omawiające aktualne święta religijne. Brak natomiast w nim artykułów, poświęconych aktualnym wydarzeniom politycznym i militarnym, mimo wybitnie patriotycznego charakteru pisma. A przecież ukazywało się ono w okresie wojen napoleońskich.

Chcąc ocenić całość tego czasopisma należy stwierdzić, że nie wyróżniało się ono niczym szczególnym spośród innych pisemek pierwszego okresu rozwoju żurnalistyki dziecięcej. Na jego jednak przykładzie widać coraz większe zainteresowanie własną, rosyjską tematyką oraz tematyką religijną. Osobliwością tego pisemka było to, iż od czasu do czasu ogłaszało ono listę prenumeratorów.

Podobny charakter miało także pisemko „Dietskij Wiestnik”, ukazujące się w Moskwie w 1815 r. Jego redaktorem był profesor Uniwersytetu Moskiewskiego Piotr Pobiedonoszew. Ukończył on akademię duchowną w Moskwie, co wyraźnie wpłynęło na charakter redagowanego przezeń pisemka. Jedną trzecią bowiem objętości pisma stanowiły artykuły o tematyce filozoficzno-religijnej. W następnej kolejności szły teksty umoralniające. Przeważająca większość — to artykuły tłumaczone przeważnie z języka francuskiego.

---

²⁰ „Журнал для детей или приятное и полезное чтение для образования ума и сердца” 1813, nr 1, s. 2.

Dzięki temu piśmisku m. in. zaczyna zdobywać popularność w Rosji pisarz niemiecki August Kotzebue. „Dietskij Wiestnik” zapoczątkował nową formę łączności z czytelnikiem — pojawiła się w nim rubryka „Pytania i odpowiedzi”.

W latach dwudziestych czasopiśmiennictwem dziecięcym zainteresował się Sergiusz Glinka, znany literat i dziennikarz, wydawca pisma „Russkij Wiestnik”. Właśnie na łamach tego pisma w roku 1819 pojawił się dodatek pt. „Nowoje Dietskoje Cztienje”. W roku 1821 „Russkij Wiestnik” przestaje się ukazywać, a jego dodatek „Nowoje Dietskoje Cztienje” przekształca się w samodzielne pismo, które przetrwało do roku 1824. Glinka był nie tylko wydawcą, lecz także autorem wszystkich utworów publikowanych na łamach tego piśmiska. Mimo sporego doświadczenia, które zdobył redagując liczące się na rynku wydawniczym pismo „Russkij Wiestnik”, Glinka nie wniósł na teren czasopiśmiennictwa dziecięcego żadnych nowych wartości. Odwrotnie, cofnął je do początku wieku. W swoim piśmisku bowiem ogranicza się on jedynie do beletrystyki, rezygnując z materiału popularnonaukowego, rozrywki. Publikowane utwory grzeszą tendencyjną jednostronnością. Kierunek racjonalistyczno-monarchistyczny uwidocznił się w licznych tekstach publicystycznych i beletrystyce. Przykładem mogą być następujące artykuły: *Cztienje doczeriej Pietra Wielikogo*, *Chwalebnaja biografija Ludowika XVI*, *Docz radujuszczajasia, cztu umirajet (na giljotinie) s roditielami swoimi*. Dużo miejsca w piśmisku zajmowały teksty obce. Mamy więc *Robinsona Cruzoe* w tłumaczeniu i z moralizującymi przypisami Glinki oraz *Telemaka* Fenelona, również w przeróbce wydawcy.

W pierwszym dwudziestoleciu XIX stulecia ukazało się w Rosji siedem wydawnictw periodycznych dla dzieci i młodzieży. Były to pisma redagowane przez ludzi słabo związanych ze środowiskiem literackim (z wyjątkiem S. Glinki), obarczonych różnorodnymi funkcjami (profesorowie uniwersytetu, cenzorzy, duchowni etc.). W praktyce redakcyjnej przyświecały im jedynie cele oświeceniowe, stąd mniejsza troska o stronę literacką publikowanych utworów. O ich doborze decydowała jedynie przydatność dla kształcenia „serc i umysłów”, stąd zupełny brak na ich łamach utworów o tematyce fantastycznej. Wyraźną przewagę miały przy tym utwory tłumaczone z języków obcych, zwłaszcza francuskiego i angielskiego.

Piśmiskom tego okresu zazwyczaj brak określonej linii redakcyjnej, natomiast wszystkie miały wyraźny charakter ideowy, bowiem ich redaktorzy to osoby związane z obozem rządowym. Stąd m. in. wynikają wsteczne, a nawet reakcyjne (W. Niewzorow) poglądy głoszone na łamach tych piśmisk.

Należy też odnotować i strony pozytywne tego czasopiśmiennictwa. Warto zwrócić uwagę na coraz bardziej uwidoczniającą się tendencję do wprowadzania tematyki związanej z historią i życiem współczesnym Rosji, chęć nawiązania bezpośrednich kontaktów z czytelnikami. Jeśli chodzi o adre-

satów omawianych pism, to wyróżniano dwie grupy wiekowe (młodszą i starszą), dla których przeznaczane były odpowiednie teksty.

Utrwały się też pewne zwyczaje edytorskie. Czasopisma ukazywały się jako skromne książeczki, zazwyczaj z jedną czarno-białą ilustracją na niskogatunkowym papierze. Były to przeważnie miesięczniki, jedynie „Drug Dietiej” ukazywał się dwa razy w miesiącu.

W połowie lat dwudziestych czasopiśmiennictwo dla dzieci wkracza w inny, bardziej zorganizowany etap rozwoju²¹. Na jego charakter decydujący wpływ miały wydarzenia polityczne, które nastąpiły w Rosji po powstaniu 1825 roku, zwłaszcza teoria tzw. „oficjalnej ludowości”, z drugiej zaś strony profesjonalizacja literatury dla dzieci. Wydawnictwa periodyczne z rąk oświeceniowych amatorów przejmują doświadczeni wydawcy-profesjonaliści, dbający o nakłady. W związku z tym, czasopiśmiennictwo dla dzieci podobnie jak i ogólne, przybiera nierzadko charakter komercyjny.

Na pograniczu dwóch okresów rozwoju piśmiennictwa periodycznego dla dzieci w Rosji znajdowało się pismo Tadeusza Bułharyna i Mikołaja Grecza „Dietskij Sobiesiednik” (1826 - 1829). Był to bezpłatny dodatek do wydawanych przez nich czasopism „Syn Otieczestwa”, „Siewiernyj Archiw” i „Siewiernaja Pezeła”. Redaktorzy wprowadzają w swym dziecięcym periodyku stałe działy: „Literatura”, „Historia”, „Lekcje gramatyki”, „Nauki przyrodnicze” oraz „Rozmaitości”. Nie ma natomiast różnicowania tekstów ze względu na wiek. „Dietskij Sobiesiednik” ma więc charakter uniwersalny. Podobny układ materiału wystąpi także w innych pisemkach drugiego ćwierćwiecza. Do dwustopniowego układu czasopisma dla dzieci powróci dopiero w latach czterdziestych A. Iszymowa w swoim pisemku „Zwiozdoczka”. Mimo braku wyraźnego różnicowania materiału, „Dietskij Sobiesiednik” adresuje dział literacki do dzieci młodszych, natomiast pozostałe działy — do starszych. W dziale literackim zamieszczane są bowiem krótkie teksty Edgeworth lub teksty autorów rosyjskich, wyraźnie naśladujące tę wciąż jeszcze popularną pisarkę angielską. Niewątpliwą zasługą Bułharyna i Grecza jest to, że wprowadzili oni do lektury dziecięcej baśnie ludowe, których czytanie dzieciom rosyjskim było wciąż zabronione. Tak więc pismo zapoznaje czytelnika rosyjskiego z trzema baśniami Ch. Perraulta (m. in. *Śpiąca królewna*) oraz trzema braćmi Grimm (m. in. *Czerwony kapturek*), w doskonałym przekładzie W. Żukowskiego. Publikacja tych baśni spotkała się z krytyką pedagogów, co zmusiło redakcję do osobnych wyjaśnień²².

W dziale „Lekcje gramatyki” publikował swe artykuły M. Grecz. Mimo że cykl nosił tytuł „Rozmowy o gramatyce rosyjskiej”, artykuły te przypominały suche wykłady akademickie, a nie bezpośrednie rozmowy.

²¹ Nieco inną chronologię zaproponowała N. Biekietowa, op. cit., s. 92.

²² O tym zob. N. Biekietowa, op. cit., s. 111.

W dziale poświęconym historii przeważa historia Rosji (artykuły W. Płak-sina) oraz świata starożytnego (artykuły tłumaczone z języków obcych).

Dużą rolę w piśmie odegrał Stefan Usow. Pochodził on z chłopów pańszczyźnianych, uzyskał jednak wykształcenie i został profesorem Uniwersytetu Petersburskiego. Usow dużo pisał dla dzieci, w piśmie „Dietskij Sobiesiednik” redagował dział nauk przyrodniczych oraz różnaitości. Jako specjalisty od nauk rolnych, zapoznaje on młodych czytelników z otaczającym ich światem. Występuje w piśmie także dział „Pytania i odpowiedzi”.

Typowym dla tego okresu staje się, ukazujące się równocześnie z periodykiem Bułharyna i Griecza, pismo „Nowaja Dietskaja Bibliotieka” (1827 - - 1833) Borysa Fiodorowa. Fiodorow — to przedsiębiorczy literat, specjalizujący się w literaturze dziecięcej, autor wierszy, utworów prozatorskich i scenicznych. Jako wydawca szeroko stosował reklamę swego pisemka. Licząc na snobistycznych odbiorców, umieszczał na stronie tytułowej dopisek „Żurnal priedstawlajetsia carskim dietiam”.

Fiodorow, podobnie jak Bułharyn i Griecz, rezygnuje w swym periodyku ze stopniowania materiału, czasopismo ma więc charakter uniwersalny, przeznaczone jest dla dzieci od 5 do 15 lat. Wydawca troszczy się, by pismo sprostało zróżnicowanym wymogom, odznacza się więc ono różnorodnością materiału.

Bęgato reprezentowany jest w tym periodyku dział literatury. Poezja — — to przeważnie oryginalne wierszyki samego Fiodorowa oraz współpracujących z nim poetów samouków F. Slepuszki, J. Alipanowa oraz M. Suchanowa. Wiersze te w zasadniczy sposób różnią się od klasyfikującej poezji, występującej w pisemkach pierwszego okresu. Są to wierszyki o tematyce dostosowanej do wieku odbiorców, napisane w lekkim stylu, o skróconych wersach. I jeśli one częstokroć pozbawione są poetyckiej głębi i melodyki, to ich prostota i przystępność bardziej odpowiada młodocianym odbiorcom niż koturnowość naśladowców Łomonosowa i Dierżawina.

Teksty prozatorskie to nadal w dużej mierze tłumaczenia z języka francuskiego i angielskiego, występują także teksty J. H. Kampego i Jeana Paula Richtera. Oryginalne teksty prozatorskie publikują S. Olchin, M. Suszkow, A. Grien, A. Szyszkow, W. Panajew i in.

Stosunkowo dużo miejsca w piśmie zajmują utwory sceniczne przeznaczone dla teatrzyków domowych. Pisał je przeważnie sam Fiodorow oraz P. Obodowski. Są to komedie, opery-baśnie oraz scenki z życia rodzinnego.

Dużo materiału poznawczego zawierał dział popularnonaukowy. Uwagę zwraca cykl Fiodorowa *Dietskaja Botanika* (1831 r.). Oprócz tego na łamach pisemka były zamieszczane zabawy, anegdoty, zagadki i ciekawostki.

Bezpośrednio po piśmie Fiodorowa zaczyna ukazywać się w Petersburgu gazeta „Wsieobszczaja Bibliotieka Poleznych dla Junoszesztwa Swiedienij” (1833 - 1834). Gazeta ta poza dbałością o szatę graficzną nie wnosi

nowych wartości do czasopiśmiennictwa dziecięcego. Zdecydowanie przeważają w niej teksty tłumaczone z języków obcych.

W 1835 r. znany dziennikarz, długoletni redaktor gazety „Sankt-Pietierburgskije Wiedomosti” Amplus Oczkin zaczyna wydawać pismo „Dietskaja Bibliotieka” (1835 - 1838). W periodyku tym dają się wyodrębnić dwa wyraźne okresy. W pierwszych dwu latach ukazywania się pisma o jego linii redakcyjnej decydował sam Oczkin. Skupił on wokół swego pisma ludzi zawodowo związanych z literaturą, a więc tłumaczy, dziennikarzy oraz pisarzy dziecięcych. Byli to: Aleksander Grien, Aleksander Popow, Aleksander Jemiczew, Zosima Worobjow, Mikołaj Żdanow, Mikołaj Siemientkowski oraz Wiktor Burjanow, w przyszłości jeden z najbardziej płodnych pisarzy dziecięcych. Kilka utworów opublikował tu także Włodzimierz Odojewski.

Tak więc zdecydowaną przewagę zdobywa w tym czasopiśmie proza oryginalna. Żdanow oraz Popow publikują utwory przeznaczone dla teatrzyków dziecięcych. Tematyka tych utworów jest typowa dla ówczesnego piśmiennictwa dziecięcego. Przeważają umoralniające powiastki, piętnujące występki i zachęcające dzieci do posłuszeństwa wobec starszych i do dobroczynności wobec pokrzywdzonych.

Zdecydowana zmiana w charakterze pisma nastąpiła w roku 1837, kiedy współwydawcą pisma został książę Lew L. Lwow, a następnie w 1838 r. Aleksander Baszucki. Lwow nadaje pismu charakter arystokratyczny, wzrasta też jego poziom literacki. Do współpracy Lwow zaprasza ludzi ze swego kręgu. Odtąd w piśmie publikują swe utwory tacy pisarze, jak: Tadeusz Bułharyn, księżna Aleksandra Dołgoruka, Bolesław Markiewicz, Fiodor Czyżow i inni. W miesięczniku występują odtąd następujące działy: „Literacki”, „Naukowy” oraz „Nowości i Rozmaitości”.

W dziale literackim uwagę zwracają *Wspomnienia* Lwowa, w których opisuje on swoje szkolne lata.

Charakterystyczne jest to, że pismo po raz pierwszy zamieszcza teksty przeznaczone osobno dla dziewcząt i chłopców. Są to artykuły z działu naukowego *Ordery i odznaki honorowe* (dla chłopców) oraz *Prace kobiece albo rękodzieła* (dla dziewcząt). Do ostatniego artykułu autor dołączył słownik zatytułowany *Próba słownika prac kobiecych*.

Redakcja czyni starania, aby uaktualnić swój periodyk, stąd bogaty rozdział „Nowości i Rozmaitości”. W rozdziale tym zamieszczane są opisy ważnych zdarzeń, informacje encyklopedyczne oraz nowości książkowe.

Pismo miało charakter wybitnie narodowy, dominowały w nim artykuły o historii i geografii Rosji oraz utwory o tematyce związanej z życiem dzieci rosyjskich.

Znaczący wkład w popularyzowaniu ojczystej literatury odegrało pismo „Biblioteka dla Wospitanija” (1843 - 1848). Jego wydawcą był August Siemion, redaktorami zaś Piotr Riedkin i Dymitr Wałujew.

W początkowym okresie pismo redagowane było zgodnie z ustaloną już dla pisemek dziecięcych tradycją, a więc dużo tendencyjnych, moralizatorskich opowiadań, opowiadań z życia wybitnych osobowości, artystów. Sporo miejsca zajmowały także baśnie, zwłaszcza ze szkoły E. T. A. Hoffmanna. M. in. wydrukowano jego *Dziadka do orzechów* oraz jedną z baśni F. de la Motte'a Fouquégo.

Zasadniczej zmiany dokonał w piśmie Wałujew, kiedy to po powrocie z podróży zagranicznej, obejmując dział dziecięcy, zaprosił do współpracy profesorów Uniwersytetu Moskiewskiego, a jednocześnie znanych słowianofilów. Sam bowiem był zwolennikiem tego kierunku. Tak więc redaktor pozyskał dla swego pisma takich literatów i naukowców, jak: Aleksy Chomiakow, Stefan Szewyriow, Karol Rulje, Tymoteusz Granowski, Iwan Kiriejewski, Fiodor Busłajew, Aleksander Jefriemow, Wasyl Panow, Sergiusz Sołowjow, Eugeniusz Popow, Anna Zontag. Wzrasta więc poziom merytoryczny pisma. Największą jednak zasługą Wałujewa jest to, że zaczyna on publikować w swym periodyku wiersze wybitnych współczesnych poetów rosyjskich. Poszczególne numery poświęcone były twórczości jednego z nich. Tak więc zapoznano czytelników z twórczością Wieniewitinowa, Baratyńskiego, Lermontowa, Delwiga, Jazykowa.

Znacznie mniej miejsca poświęcało piśmiśko prozie. A. Zontag publikuje tu m. in. dwie swoje opowieści, Popow opowiadanie *Usynowlennyj*, a Wałujew opowiadanie *Świetłoje woskriesienije*, oparte na motywach *Opowieści wigilijnej* Ch. Dickensa.

Szczególnie dużo „Biblioteka dla Wospitanija” publikuje artykułów historycznych. Uwidaczniają się przy tym słowianofilskie poglądy współpracowników pisma. Tak więc Chomiakow publikuje artykuły *Car Fiodor Iwanowicz* i *Trzyście lat panowania Iwana Wasiljewicza*, Sołowjow — *Mściśław Rostisławowicz Chrobry*, Wałujew — *Święty Filip, metropolita moskiewski*. Szereg artykułów o narodach słowiańskich publikuje Panow.

Jeszcze w czasie ukazywania się pisma „Biblioteka dla Wospitanija” jej współredaktor, profesor Uniwersytetu Moskiewskiego Piotr Riedkin zaczyna wydawać własny periodyk „Nowaja Biblioteka dla Wospitanija” (1847 - 1849). Linia redakcyjna pisma nie różni się od „Biblioteki dla Wospitanija”. W nowym piśmie sporo miejsca zajmuje historia Rosji, m. in. prof. Sołowjow pisze szereg artykułów pod tytułem *Russkaja letopiś dla pierwonaczalnogo cztienija*. Cykl ten spotkał się z bardzo pozytywną oceną miesięcznika „Biblioteka dla Cztienija”²³. Sporo miejsca pismo poświęca także za- bytkom piśmiennictwa rosyjskiego.

Znacznie mniej uwagi Riedkin poświęca beletrystyce. Mimo to zapoznał on młodzież rosyjską z kilkoma ciekawymi utworami literatury zachodnio-

²³ „Библиотека для чтения” 1847, t. 80, s. 50.

europejskiej. M. in. opublikował po raz pierwszy w Rosji kilka baśni J. Ch. Andersena (*Słownik, Brzydkie kaczątko, Brązowy dzik*) oraz opowiadanie Edgara Poeo *Złoty żuk*.

Oprócz omówionych czasopism ukazywały się w drugim okresie także inne pisma przeznaczone dla dzieci i młodzieży. M. in. nieregularnie ukazujące się piśmko „Priedmiety Poleznych Uprażnienij dla Udowolstwija Dietiej” (1834 - 1836), składające się z obrazków do kolorowania oraz wzorów do wyszywania i lepienia z ciasta. Przez długi okres (1836 - 1863) ukazywało się też czasopismo „Żurnal dla Cztienija Wospitannikam Wojenno-Uczebnych Zawiedienij”.

W 1842 r. zaczęła wydawać swe pismo dla dziewcząt pt. „Zwiozdoczka” znana pisarka dziecięca Aleksandra Iszymowa. W swym piśmie Iszymowa powraca do zasady dwustopniowego układu pisma. Występował więc w nim dział pierwszy dla starszych dziewcząt (10 - 14 lat) oraz dział drugi dla dziewczynek do lat 10.

Linia pisma była wyraźnie określona, miało ono charakter wychowawczy i kształcący. Wychowywało więc swe czytelniczki w duchu patriotyzmu i prawosławia oraz dawało im sporo dobrego materiału kształcącego, opartego na podstawach naukowych. Jako wadę pisma można wymienić to, iż brak w nim było rozrywki, baśni. Redakcja unikała wszelakich utworów nie mieszczących się w tematyce patriotycznej i religijnej. Za zasługę redakcji należy uznać to, że dążyła ona do uatrakcyjnienia tekstów i przekazywania wiadomości w formie dostępnej młodocianemu odbiorcy. Stąd popularne w periodyku są dialogi, pytania i odpowiedzi lub rzekomo dziecięce listy (z zachowaniem specyficznego języka, błędów ortograficznych itp.).

Wymienione periodyki zamykają rozpatrywany w tym szkicu okres rozwoju rosyjskich czasopism dla dzieci i młodzieży. W omawianym półwieczu w czasopiśmiennictwie tym dokonały się zmiany charakterystyczne dla całej literatury dziecięcej analizowanego okresu. Od piśmek amatorskich, bazujących wyłącznie na tekstach tłumaczonych z języków obcych, czasopiśmiennictwo to przechodzi do periodyków, redagowanych przez znanych częstokroć wydawców (Griecz, Bułharyn, Oczkin), skupiających wokół swych pism ludzi uzdolnionych, specjalizujących się w literaturze dla dzieci i publikujących tu swoje artykuły, wiersze, utwory prozatorskie lub dramatyczne. Wzrasta więc poziom literacki czasopism dziecięcych, natomiast treść utworów w nich publikowanych ulega nieznacznym zmianom. W całym półwieczu zdecydowanie dominują utwory tendencyjne, umoralniające, zamykające dziecko w kręgu spraw domowych, rodzinnych. Utwory i artykuły pozabawione są głębszych treści społecznych, narodowych. Jedynie w latach dwudziestych daje się zaobserwować większe zainteresowanie tematyką religijną i patriotyczną.

Czasopiśmiennictwo omawianego okresu miało duże znaczenie w rozwoju

literatury dla młodego pokolenia. Znani pisarze dziecięcy S. Glinka, L. Lwow, B. Fiodorow, A. Iszymowa — byli w tym czasie redaktorami, praca w pismach dziecięcych dała im możliwość rozwijania swoich umiejętności pisarskich, kontakt z czytelnikami kształtował umiejętność przemawiania do dzieci. Tu próbowali swoich sił także uczeni i częstokroć poświęcali się już tej dziedzinie twórczości. W czasopiśmie tego okresu ukazało się wiele utworów, które później wychodziły w formie książkowej. Czołowa więc rola czasopiśmiennictwa w rozwoju rosyjskiej literatury dla dzieci i młodzieży pierwszej połowy XIX wieku zarysowuje się wyraźnie.

ЕЖИ ВРУБЛЕВСКИ

РУССКИЕ ЖУРНАЛЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ
ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Резюме

В статье автор выделяет два периода в развитии русской периодической печати для детей и молодежи первой половины XIX в. В первом периоде (1804 - 1824) появилось семь детских журналов. Они издавались сторонниками просвещения, которые в своей издательской практике стремились реализовать прежде всего воспитательные цели. Отсюда в подборе текстов для журналов решающую роль играла их пригодность для воспитания „сердца и разума”. Доминировали при этом тексты переводные, прежде всего с французского и английского языков.

Во втором периоде (1826 - 1855) детские журналы начинают издавать опытные издатели-профессионалы (Ф. Булгарин, Н. Греч, Б. Федоров, А. Очкин и др.). Растет литературный уровень текстов, которые начинают писать одаренные порой писатели (Л. Львов, А. Ишимова, Б. Федоров и др.). Итак оригинальные русские тексты вытесняют переводные, которые играют в этот период уже второстепенную роль. Таким образом детские журналы сыграли весомую роль в развитии русской литературы для детей и молодежи.

RUSSIAN JOURNALISM PRESS FOR CHILDREN AND YOUTH
OF THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

by

JERZY WRÓBLEWSKI

Summary

In the article the author distinguished two periods of development of Russian periodical press for children of the first half of the nineteenth century. The first period comprises the years 1804 - 1824. In this period appeared cumulatively seven periodicals for children. They were published by the Enlightenment activists who were guided only by the educational goals. Hence the selection of texts was determined only by their

usefulness to the formation of "hearts and minds". At the same time there was a large prevalence of works translated from foreign languages, mainly from French and English.

In the second period (1826 - 1855) the periodical publications for children are turned over into the hands of experienced publishers-professionals (F. Bulharin, M. Griech, B. Fiodorov, A. Ochkin and others). The literary standard of the published texts rises. They are written by talented writers who often specialized in the literature for children (L. Lvov, A. Ishimova, B. Fiodorov and others). Therefore, original Russian texts begin to predominate in that period, and texts are being translated from foreign languages already play a secondary role. So periodical press for children played a significant role in the development of Russian literature for children and youths.